

DOI: <https://doi.org/10.32782/978-966-2384-21-5-2>

1.2. Шульський М. Г.

Архітектор за дипломом, економіст-організатор за покликанням

Громадсько-економічна діяльність інж. Нагірного була занадто різноманітною. Її методи часто мусіли бути своєрідними, не раз відбігали від кооперативного ідеалу, якому він, безперечно, намагався служити...

І. Витанович

Однак саме він один з перших ознайомив галичан з кооперативною ідеєю, а крім цього, упродовж кількох десятків років був визнаним лідером українського суспільно-економічного руху в Галичині.

Р. Пастушенко

Слова, винесені в епіграф цієї публікації, найбільш повно відображають різноманіття діяльності В. Нагірного, яка відзначалася охопленням різних сфер діяльності, з одного боку, та глибиною проникнення в їх зміст і суть, з іншого. Це характеризує В. Нагірного як невтомного громадського діяча другої половини ХІХ і початку ХХ століть. Його сфера зацікавлень не обмежувалася архітектурою, був також активним в організації широкої громадсько-економічної роботи, кооперативної зокрема.

У одній публікації, безумовно, неможливо охопити весь спектр різнобічної діяльності В. Нагірного. Адже для цього необхідно проводити масштабні дослідження монографічного характеру. Ми проаналізуємо лише деякі аспекти його громадсько-економічної діяльності, зацентрувавши увагу на організації та налагодженні роботи кооперативних товариств. Життя і діяльність В. Нагірного досліджувалася в хронологічно-історичному порядку з використанням діалогового методу дослідження. Його суть полягає в тому, що ми формулюємо конкретні запитання, відповіді на які шукаємо в аналізованому джерелі. У нашому випадку це публікація Р. Пастушенка [8]. Отож, у таблиці 1.1 подано матеріали, які інформують про перші життєві кроки В. Нагірного, уродженця с. Гірне Стрийського повіту, що на Галичині (тепер Стрийського району Львівської області). Прізвище Василя і село, де він з'явився на світ, мають один корінь. Доречно нагадати, що у багатотомному виданні про міста і села України сказано, що село «Гірне (до 1945 року – Гурне) –

Перші кроки життєвого шляху В.Нагірного [8, с. 72-73]

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді із тексту вищевказаного джерела
1	Звідки родом походив В. Нагірний і хто були його батьки?	Родом В. Нагірний з с. Гірне в Стрийського району Львівської області. Його батьки – Степан та Ганна Нагірні – були селянами середнього достатку: мали ґрунт, дві пари волів, пару коней та іншу худобу.
2	Як починалися і проходили його дитячі роки?	Мати Василя померла, коли йому було лише півтора року, тож “початки домашнього виховання” дала йому бабуся, в домі якої минуло дитинство. Тут він почув від родичів розповіді про тяжке життя селян у часи панщини, а сльози, що з’явилися на очах оповідачів та слухачів, пам’ятав до своїх старечих літ.
3	Як відізвався В. Нагірний про свою бабуся у своїх споминах?	“Ці оповідання неграмотної старої жінки, – писав В. Нагірний у “Споминах”, – були мені заборолом при неодній спокусі, що лучалася мені в моїм житті, де показувано мені світлу будучину, щоб лише виректися своєї віри й народности. Вони дали напрям моєму життю”.
4	В яких навчальних закладах навчався В. Нагірний?	У 1859 р. після чотирирічного навчання в місцевій церковно-приходській школі батько віддав Василя до “реальної школи” в Стрию, директором якої тоді був о. Лев Шанковський
5	Як сприймав сільський хлопець місто?	Місто для сільського хлопця, очевидно, було новим світом, який вимагав дисципліни, послуху і терпіння, навчав гнучкості й компромісу і, як з’ясувалося згодом, дуже неприязним
6	Що сталося згодом і як він про це написав у своїй «Автобіографії»?	Через рік помер батько, його майно роздробилося поміж п’ятьма дітьми і 13-річний Василь опинився сам на сам з життям і практично без засобів до існування. “От сего часу по даний, – писав він в “Автобіографії”, був я сам собі, бо 70-літня бабка, не маючи жадного власного майна, не могла мені допомагати”.
7	Як заробляв В. Нагірний собі на прожиття?	На прожиття хлопець заробляв в основному репетиторством. Заробітки були мізерні: лекції оцінювалися тоді в середньому в 2 золотих ринських на місяць, а працювати треба було щодня. Рятувало єдине – батьки учнів, як правило, давали обідати юному репетиторові.
8	До чого прилучився В. Нагірний у стрийський період життя?	У стрийський період життя В. Нагірний прилучився до українського національного руху, звичайно, в тих його формах, які були найбільш поширені в галицькій провінції у 60-х роках XIX ст.
9	Коли В. Нагірний приїхав до Львова і що прагнув там здобути?	У 1866 р., сповнений жаги до знання й інстинктивного національного чуття, В. Нагірний приїхав до Львова. Планував здобути вищу освіту, для чого треба було закінчити 4-й клас реальної школи, якого в Стрию не було.
10	Де він знайшов притулок для свого прожиття?	Дах над головою він знайшов у Народному домі, записавшись до щойно відкритої бурси (гуртожитку), але засобів на отримання не мав, отож мусив вступити на так звану препаранду – курси для підготовки вчителів нормальних шкіл, при яких давали сякий-такий харч.
11	Як описував цей період життя В. Нагірний?	Мені майже зовсім забракло усього, що було потрібне не тільки до науки, але і до життя. Я не мав ані одної книжки, ані що їсти. Нераз жилося кілька днів сухим горохом, купленим на кілька крейцерів... Під час тріскучої зими ходив я в легкій, майже в літній одежі.

розташоване на річці Стрий за 12 км від районного центру. Населення 1627 осіб. Перша документальна згадка про село належить до 1472 року» [2, с.833]. Про повітове м. Стрий в енциклопедичних словниках сказано, що це місто обласного підпорядкування Львівської області УРСР, райцентр, на р. Стрий (притока Дністра). Відоме з 1396 року [11, с. 403].

Про Стрийщину періоду, на який припадає діяльність В. Нагірного, видатний діяч кооперативного руху в Галичині Євген Олесницький (1860-1917 рр.), який довгий період свого життя працював у Стрию, досить влучно сказав: «Стрийщину уважали тоді одним з найчистіших і найсильніших повітів у краю. І дійсно – відсоток української людности сягав тут 70 %, а по вилученні міст Стрия і Скольного до 80 %... людність була майже виключно греко-католицького обряду... Це повинно було свідчити про силу українців у тім повіті» [1, с. 207-207].

Отже, Стрийщина тих часів була населена людьми зі свідомою українською ідентичністю, які становили більшість. Це, поза сумнівом, стало підґрунтям для формування активних осередків кооперативного руху. Цей край прославили не тільки ті, що народилися у цьому куточку Галичини, а й ті, які здійснювали тут свою діяльність. Прикладом може бути уже цитований нами Євген Олесницький, який народився на Тернопільщині, а працював на Стрийщині.

В енциклопедичних виданнях незалежної України про Є. Олесницького сказано: «Громадсько-політичний діяч, адвокат, економіст і перекладач. Дійсний член НТШ з 1899. Діяч народницької та згодом національно-демократичної партії – один із її засновників, посол Галицького сейму (1900-1910 рр.) і головного українського сеймового клубу; у 1907-1917 рр. був послом до віденського парламенту. Відстоював консолідацію всіх українських сил» [4, с.402]. Свій життєвий шлях він описав у спогадах («Сторінки з мого життя»), які були видані прихильниками уже після смерті, а вдячні нащадки домоглися перевидання цього біографічного твору вже в сучасній Україні. У передмові до цього видання зазначено, що це «є, без перебільшення, значним вкладом у національно-патріотичне виховання вдячних нащадків, які прагнуть відкрити славне ім'я Є.Олесницького широкому загалові українства...» [1, с.30]. Тут можна провести певні паралелі і з долею В.Нагірного, який також описав свою діяльність у праці «З моїх споминів», які були надруковані у тому ж таки 1935 р. у м. Львові. Однак, на превеликий жаль, є відмінність – нащадки не домоглися перевидання цих «Спогадів...». Несправедливо, прикро, але факт.

Тепер повернімося до перших кроків В. Нагірного. Його батьки, Степан та Ганна, займалися веденням сільського господарства. У своєму розпорядженні «мали ґрунт, дві пари волів, пару коней та іншу худобу».

Це забезпечувало гідні умови життя сім'ї Нагірних. Проте сім'ю зачепила біда. Коли В. Нагірному було всього півтора року, померла мама, його вихованням займалася бабуся. Як воно було, вказано у відповідях на 2-ге і 3-тє питання *таблиці 1.1*. Говорячи про цей період життя Василя, можна сказати, що бабуся віддавала внукові все, що могла і на що була здатна. А він з вдячністю і теплом відзначив бабусині зусилля у своїх «Споминах», підкреслюючи, що «вони дали напрям моєму життю».

Цікавою є інформація про навчання В. Нагірного, а воно було досить непросте і малопрогнозоване. Відповіді на наступні питання *таблиці 1.1* підтверджують сказане. Спочатку В. Нагірний навчався у місцевій церковно-приходській школі, яку закінчив у 1859 р. і далі продовжував навчання в «реальній школі» в Стрию, куди його віддав батько. Однак у цей період життя В. Нагірного спіткала нова біда – коли йому було 13 років, помер батько. І ось все це майно, про яке детально згадано у відповіді на 1-ше питання *таблиці 1.2*, довелося роздробити на 5 дітей і «13-річний Василь опинився сам на сам з життям і практично без засобів існування».

У цей складний час Василю необхідно було шукати вихід самому, адже 70-літня бабуся не могла йому допомагати, бо сама майже нічого не мала. Який же вихід було знайдено? Про це йдеться у відповіді на 7-ме питання *таблиці 1.2*, з не ми довідуємося, що юнак заробляв на прожиття репетиторством. І хоча заробітки були мізерними, однак рятувало одне: батьки учнів давали можливість пообідати, а це було неабиякою підмогою для молодого репетитора. Незважаючи на матеріальну скруту в період життя у Стрию, В. Нагірний «прилучився до українського національного руху», що вказує на його бажання розвиватися всебічно.

Таблиця 1.2

Періоди закінчення навчання і початки діяльності [8, с. 74-75]

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді із тексту вищевказаного джерела
1	2	3
1	Коли В. Нагірний закінчив реальну школу і куди поступив учитися?	1870 р. В. Нагірний закінчив реальну школу і вступив до Технічної академії (нині університет «Львівська політехніка»). Він слухав лекції з математики професора Жмурка, з фізики – професора Стрежелецького, ряд інших курсів, а також включився в громадське життя студентів
2	В чому проявилась його участь в громадському житті студентів?	В. Нагірний – один з ініціаторів заснування відомих студентських товариств «Академіческий кружок» та «Дружний лихвар». Як і кілька його тодішніх товаришів, він вважав, що «зможе студентів погодити і оба товариства в одно злити»
3	Що було причиною залишення навчання в Технічній академії?	Провчившись рік, В. Нагірний залишив Технічну академію, «позаяк план науки сеї школи не того рода, щоби можна було все образуватися в одному... фаху» і «посвятитись архітекту»

Продовження табл. 1.2

1	2	3
4	Де продовжував навчання В. Нагірний?	Отож, він їде до Швейцарії, успішно витримує вступний іспит на будівельний факультет Цюрихської політехніки, після закінчення якої в 1875 р. отримує працю в будівельному бюро свого вчителя, архітектора Юл. Штадлера
5	Які характерні риси його характеру сприяли обрання його головою «Руського кружка»?	Здатність об'єднувати всіх навколо корисної справи. В. Нагірний виявляв і у період свого перебування в Швейцарії. Як людину відповідальну, ділову і здатну знаходити компроміси для ідейних супротивників його, студента Політехніки, обирають головою «Руського кружка» — товариства, до якого входили жителі як східно-, так і західноукраїнських земель, в основному українці, що навчалися в Цюриху
6	Який вплив на В. Нагірного справило знайомство з М. Драгомановим?	Тоді В. Нагірний познайомився з М. Драгомановим і тривалий час підтримував з ним особисті контакти та листування. Згадуючи про свої зустрічі з цим значним українцем, В. Нагірний, однак не визнавав за ним якогось впливу на себе
7	Ще яке товариство ініціював створення В. Нагірний?	Уже працюючи в архітектурному відділі магістрату Цюриха, В. Нагірний ініціював створення товариства «Славія», метою якого було підтверджувати між його членами дружні відносини». Членами товариства були чехи, хорвати, серби, росіяни та українці, що проживали в Цюриху, як студенти так і «старші» люди. Головою «Славії» аж до від'їзду зі Швейцарії був В. Нагірний
8	В чому проявлялися його зв'язки з галицькою українською громадою?	Працюючи в Швейцарії, В. Нагірний не поривав зв'язків з галицькою українською громадою: дописував в «Правду», а потім – у новозасноване «Діло», знайомлячи земляків з досвідом Європи у розв'язанні економічних; проблем.
9	Що пропонував В. Барвінський В. Нагірному?	В. Барвінський пропонував В. Нагірному і далі подавати в «Діло» статті, «дотикаючі економічної сторони нашого життя», вважаючи, що він як «фаховий чоловік» міг би вказати Галичині «хоч би на живих прикладах других народів, якими дорогами слідує їй видобуватися з матеріального упаду до розвою економічного народного»
10	Де відобразив В. Нагірний свої задуми щодо використання зарубіжного досвіду для економічного захисту українців?	Свої спостереження й думки щодо того, яким чином використати досвід швейцарців, а також піонерів з Рочделя для економічного самозахисту українців у Галичині, молодий архітектор виклав у праці «Як собі люди в нужді помагають», написаній у серпні 1882 р. Після повернення до Львова восени 1882 р. В. Нагірний передав її В. Барвінському для опублікування в «Ділі»

Закінчивши навчання у Стрию, В. Нагірний виявив бажання здобувати вищу освіту у Львові. Однак тут знову виникають певні перепони, адже для вступу до львівського вищого навчального закладу необхідно було закінчити 4-й клас реальної школи, а в Стрию його не було. Не будемо деталізувати його кроків для досягненні наміченого, адже інформація про всі перипетії є у відповідях на 10-11-те питання *таблиці 1.1*. Перейдімо до наступних етапів його життя: періоду продовження і закінчення навчання та початків трудової діяльності. Про це йдеться в *таблиці 1.2*.

У молодому віці (1870 р.) В. Нагірний закінчив реальну школу і вступив до Технічної академії (так тоді називався університет «Львівська політехніка»). У цей час він не лише вивчав основи обраного фахову, слухаючи лекції відомих вчених, а й приділяв значну увагу громадському життю студентів, був одним із ініціаторів створення студентських товариств «Академіческий кружок» та «Дружній лихвар». Він був не тільки причетний до створення цих товариств, а й працював над тим, як поліпшити їх діяльність. Це покращення Василь Нагірний вбачав у їх об'єднанні. Добрим чи поганим було б таке об'єднання? Це показав би час, якого йому забракло, адже через рік він залишив Технічну академію в м. Львові, «позаяк план науки сеї школи не того рода...», щоб «посвятитись архітектору» [8, с. 74].

Для продовження навчання В. Нагірний обирає Швейцарію, де в м. Цюріху вступає на будівельний факультет тамтешньої політехніки, після закінчення якої (1875 р.) «отримує працю в будівельному бюро свого вчителя, архітектора Юл. Штадлера». Працюючи за спеціальністю, він не переставав займатися громадською діяльністю. Зокрема, навчаючись в цюріхській політехніці, був обраний головою «Руського кружка», до складу якого в основному входили українці, які навчалися в Цюріху, а в часі роботи в магістраті Цюріха виступив ініціатором створення товариства «Славія», головою якого і був до від'їзду зі Швейцарії в Галичину. Позитивну роль у формуванні світогляду В. Нагірного відіграло знайомство з М. Драгомановим. Хоча, за словами самого юнака, він «не визнавав за ним якогось впливу на себе». Ми піддаємо сумніву таке суб'єктивне твердження. Адже, якщо це знайомство не мало жодного впливу, то з якою метою він з М. Драгомановим «тривалий час підтримував ... особисті контакти та листування»? Більше того, людині з дипломом архітектора необхідно було з якихось джерел отримувати знання про функціонування різних сфер суспільних відносин, особливо щодо розвитку сільських громад. А Михайло Петрович Драгоманов був глибоко обізнаний у цих питаннях.

Чималий інтерес становить питання 8-ме. Найперше привертає увагу співробітництво В. Нагірного з такими виданнями, як «Правда» та «Діло».. В енциклопедичних виданнях про них сказано, що:

➤ «Правда» – літературно-науковий і політичний часопис, що виходив у Львові з різною періодичністю у 1867-1879. Був заснований київською та львівською громадами і підтримувався фінансово О. Кониським та П. Кулішем. Провідний орган «народовців», загальноукраїнська трибуна літературного та наукового життя. Головними редакторами були: І. Франко, Л. Лукашевич, І. Микита, А. Вахнянин, О. Огоновський, В. Барвінський [4, с.486-487];

➤ «Діло» – газета, орган «народовців». Виходила у 1880-1934 рр. (1920-1923 під назвами «Громадська думка», «Український вісник», «Громадський вісник», «Свобода») у Львові з різною періодичністю. Її редакторами були: В. Барвінський, Д. Гладилевич, Ю. Романчук, І. Белей та ін. У 80-х роках ХІХ століття у «Ділі» працював І. Франко [4, с.145]

У згаданому енциклопедичному словнику щодо часопису «Правда» зазначено, що «тут співробітничали та друкувалися О. Огоновський, І. Франко, О. Партицький, І. Верхратський, О. Барвінський, Ю. Федькович, С. Воробкевич, В. Навроцький, М. Подолинський, О. Терлецький, М. Драгоманов...» (4, с. 487). Названо 19 видатних особистостей того часу, проте серед них немає В. Нагірного. Чому так сталося? Відповідь слід шукати, детально аналізуючи згадане видання, його авторка не скористалася словами «та інші», а після О. Стороженка поставила крапку, склавши вичерпний перелік дописувачів. Зі свого боку, ми піддаємо сумніву такі твердження і вважаємо, що авторів, які друкувалися у «Правді», було значно більше, а серед них і В. Нагірний.

Щодо газети «Діло». Її засновником був відомий економіст ХІХ століття Володимир Барвінський (1850-1883) – письменник, критик, публіцист. Редагував журнал «Правда» (1876-1880), газету «Діло» (1880-1883). Автор мелодраматичних прозових творів, низки оповідань. Також писав публіцистичні праці. Автор статей, просвітянських брошур, розвідки «Досліди з поля статистики» [4, с. 44]. Високу оцінку економічній діяльності В. Барвінського дав відомий дослідник визначних особистостей економічного профілю С. Злупко, який підкреслював: «Захищаючи українських селян і ремісників, В. Барвінський радив реалізовувати економічну програму, суть якої полягала у: 1) проведенні комасації землі (ліквідації дрібних земельних ділянок, з'єднанні їх у більші земельні площі для зменшення або знищення черезсмузжя земельних володінь) [15, с.674]; 2) здобутті державного кредиту; 3) зменшенні податків: В. Барвінський всіляко підтримував господарську ініціативу широких верств населення» [7, с. 209].

Чи зустрічався В. Нагірний з В. Барвінським? Відповідь є позитивною. Це можна підтвердити матеріалами дослідника його діяльності Р. Пастушенка, який вказує, що В. Барвінський високо цінував статті В. Нагірного, які той надсилав із Швейцарії до газети «Діло», статті «дотикаючі економічної сторони нашого життя», вважаючи, що він, як фаховий чоловік, «міг би вказати Галичині» хоч би на живих прикладах других народів, якими дорогами слідує їй видобуватися з матеріального упадку до розвою економічного народного» [8, с.75].

В. Нагірний з розумінням сприймав пропозиції редактора газети «Діло» В. Барвінського і, як стверджує Р. Пастушенко, «проживаючи в Швейцарії, звичайно, придивлявся до економічного та громадсько-політичного життя швейцарців та інших народів, знайомився з роботою місцевого самоврядування та громадських організацій, зокрема, з методами роботи споживчого товариства «*Consum Verein Zuerich*», яке було одним із найміцніших економічно та духовно у Європі» [8, с.75]. Наведена цитата дає можливість встановити звідки В. Нагірний черпав знання із сфер економічних і соціально-політичних відносин. Разом з тим, варто зазначити, що він не лише вивчав, як ці відносини укладені у Швейцарії та в інших країнах, але й обмірковував, як цей досвід використати для «самозахисту українців у Галичині». Про це він писав у праці «Як собі люди в нужді помагають» (серпень 1882 р.). Повернувшись до Львова (восени 1882 р.), В. Нагірний передав статтю В. Барвінському для публікації в газеті «Діло». Цей факт дає можливість стверджувати, що він особисто зустрічався з В. Барвінським.

Важливу роль у діяльності В. Нагірного на економічній ниві відіграли також такі постаті, як А. Ничай (1846-1918) та І. Франко (1856-1916). Дещо скажемо про А. Ничая, на основі праці Р. Пастушенка і Г. Вусик [9, с.30-42]. Зібраний і певним чином оброблений матеріал у стислій формі з використанням діалогового методу дослідження наведений у *таблиці 1.3*.

А. Ничай пройшов досить складний і своєю діяльністю активно сприяв розвитку кооперативного руху. Завдяки його витривалості й наполегливості та «залізній волі» В. Нагірного [9, с 38]. Наша увага до діяльності А. Ничая зумовлена тим, щоби привернути увагу як дослідників, так і тих, хто цікавиться розвитком української кооперації, до людей, які своєю титанічною працею забезпечували діяльність кооперативних структур, однак залишилися, так би мовити, в тіні. Розвиток кооперативного руху того часу потребує глибшого дослідження, а інформація про діяльність осіб-активістів цього руху має доводитися до широкої громадськості. Саме так ми можемо вшанувати кожного, хто так чи інакше прилучився до розвою кооперації. Нащадки повинні знати х імена та популяризувати їхні здобутки.

Ще на однією, відомою і визначною особистістю, з якою спілкувався В. Нагірний, був Іван Франко. Інформація про це є в *таблиці 1.4*. Відповіді на перше питання таблиці вказують на те, що В. Нагірний активно спілкувався з І. Франком і навіть жив з ним якийсь час на одній квартирі.

З цього приводу варті уваги спомини Лонгвина Озеркевича (1859 р. - ?) – громадського діяча, адвоката, брата Наталії Кобринської, який згадує, що :«з Франком зійшовся опісля щойно в році 1884 у Львові, де я відбував свою судову адвокатську практику. Франко мешкав тоді у архітекта Васи-

ля Нагірного при вул. Ліндого, ч.3. В коротці Нагірний оженився, а своє мешкання лишив Франкові» [5, с.125]. Це також підтверджує у своїх спогадах Денис Лукіянович [5, с.804].

Таблиця 1.3

Короткі відомості про життя і діяльність Аполлона Ничая [9, с. 30-41]

№	Питання, сформувані нами	Відповіді із тексту вищевказаного джерела
1	Коли, де і в якій родині народився А. Ничай?	Народився 1 грудня 1846 року в селі Голешів Жидачівського повіту. Батько А. Ничая о. Антоній, парох цього села, був родом з Калуша, із заможної міщанської родини переселенців з Наддніпрянщини. Мати Теодора походила з галицького священничого роду Бобикевичів
2	Де вчився А. Ничай?	В 1855 р Аполлона віддали до німецької школи у Львові. У Львові він ходив і в 4-й клас гімназії, але у 1861 р. мати перевела його в гімназію у Дрогобич. Тут він здав іспит на атестат зрілості. З осені 1866 по літо 1871 р. – слухач відділення класичної філології філософського факультету Львівського університету
3	Початки трудової діяльності	У 1869-1870 рр. А. Ничай – служить в австрійській армії як «однорічний охотник», складає офіцерський іспит, але кар'єра військового його не приваблює. З листопада 1871 р. він тимчасовий учитель(суплент) при гімназії в Станіславі. У січні 1882 р А. Ничай публікує проєкт «Спільного творчого дому». У серпні 1883 р. А. Ничай вперше бере участь в засіданні управляючого совіту «Народної Торговлі»
4	Як здійснювалась подальша діяльність А. Ничая?	Восени 1883 р. А. Ничай переїжджає до Львова, переносить сюди видавництво часопису. Він активно займається теж вишколом в «Народной торговлі» «начальників складів», продавців, діловодів (на 1908 р. товариство підготувало 169 таких фахівців). Водночас, саме А. Ничай та В. Нагірний відповідальні за те, що «Народная Торговля» підтримувала некооперативні громадські та приватні крамниці, різні харитативні установи... А. Ничай відзначився скромністю, маломовністю, ввічливістю та культурною поведінкою, вимогливістю до себе і до підлеглих

Найбільш вагомими результатами спілкування В. Нагірного з І. Франком була підготовка доповіді на друге Народне віче у Львові, під назвою «Бесіда В. Нагірного, виголошена на другім Народнім вічі русинів дня 17 (29) червня 1883 для мотивування першої резолюції в економічних справах країни». Її текст надрукований 50- томному збірнику творів Франка [15, с.181-204]. Аналізуючи цю публікацію, можемо стверджувати, що вона є досить обширною за обсягом і глибокою за суттю викладеного матеріалу. Це була Франкова стаття. У коментарях до цієї праці у 44 томі, книзі 1 вказано «Бесіда Василя Нагірного на другім всенароднім вічі у Львові, – писав І. Франко, – була моєю роботою» [15, с.627]. Чому ж це було зроблено так, а не інакше. Роз'яснення згодом дав М. Павлик, підкреслюючи, що «Франко зробив так через те, що

тоді ім'я його було страшне, особливо для віча» [15, с.627]. У чому ж виявлявся цей страх для віча? Коротко пояснимо це, використовуючи

Таблиця 1.4

Спілкування В. Нагірного з І. Франком та його участь у створенні товариства «Народна торгівля» [8, с. 75-77]

№ з/п	Питання, сформувані нами	Відповіді з тексту вищевказаного джерела
1	Спілкування В. Нагірного з І. Франком	В. Нагірний також активно спілкувався з І. Франком і навіть жив якийсь час з ним на одній квартирі. А. Ничай та І.Франко ввели молодого архітектора в курс справи щодо соціально-економічного становища в краї. Разом з І.Франком В.Нагірний підготував економічний реферат для Другого всенародного віча у Львові (1883)
2	Яку оцінку цьому віче дав І. Франко?	Під впливом сего віча починається цілий ряд віч по провінції, починаються перші політичні збори по селах, аргументи, факти й цифри, зібрані в рефератах Львівського віча, робляться арсеналом, відки беруть своє оружжя провінціональні референти... Розколисаний рух йшов далі й далі
3	Про що писав В. Нагірний у статті «Як собі люди в нужді помагають»?	У статті «Як собі люди в нужді помагають» В. Нагірний не тільки описував досвід кооперативної організації споживачів у Швейцарії, а й аналізував стан української торгівлі в Галичині і звертав увагу читачів на те, що відсутність у дрібних та бідних на капітал крамницях власної гуртівні перешкоджає їм розвиватись економічно
4	Чим повинна бути гуртівня і звідки повинні бути поступати внески?	Ця гуртівня в умовах нестачі українського капіталу не могла бути нічим іншим, як товариством на паях, на зразок швейцарських. Внески для її капіталу мали б робити всі, хто хотів би забезпечити розвиток української торгівлі: і фізичні, і юридичні особи
5	Як повинна функціонувати гуртівня?	Гуртівня повинна була купувати товари безпосередньо у виробника, забезпечувати крамниці головно товарами масового попиту й управлятися досвідченими в торгівельній справі людьми. За її діяльністю постійно мав здійснюватися «безсторонній й точний контроль», а сама ця установа повинна була триматися осторонь від усяких партійних суперечок і незгод
6	Що ініціював В. Нагірний на засіданні «Крамничного комітету» Товариства ім. М. Качковського?	На засіданні «Крамничного комітету» москвофільського Товариства ім. М. Качковського, він ініціював вилучення торгівельної справи з-поміж функцій цієї культурницької організації і запропонував створити для її виконання спеціальне товариство на паях
7	Як була сприйнята ініціатива В. Нагірного?	Більшість членів комітету підтримала ініціативу й В. Нагірному доручили укласти статут такого товариства. Товариство вирішено було назвати «Народная торговля». У ті часи цю назву розуміли як «народна крамниця», завданням якої було дбати про «добро українських продуцентів і про вдоволення своїх покупців-споживачів», закладати власні крамниці, гуртувати біля себе кооперативні й некооперативні крамниці
8	Хто були засновники «Народної торгівлі»?	Засновників «Народної торгівлі» спершу було лише десять, із них тільки двоє – В. Нагірний та К. Устиянович – народовці. В. Нагірного, а також А. Ничая обрали виконавчими директорами товариства. Впродовж наступних майже сорока років вони незмінно перебували в складі його дирекції

результати дослідження економічної діяльності І. Франка С. Гелея, який вказував, що Франко « у 1870-1881 рр. був членом організованого навколо газети «Praca» польсько-українсько-єврейського соціалістичного комітету, проводив соціалістичну пропаганду серед робітників Львова, Борислава, Дрогобича та селян Галичини. За це чотири рази відбував тюремне ув'язнення (у червні 1877 р. – березні 1878 р. у Львові, у березні – червні 1880 р. у Коломиї, у серпні-жовтні 1890 р. та у березні 1893 р. у Львові). Політичні погляди стали причиною певної ізоляції І. Франка від громадсько-політичного життя в Галичині аж до кінця 1890-х років XIX століття» [10, с.26]. Отож, оці два перші арешти у Львові (1877-1878 рр.) і Коломиї (1880 р.) і рішення судів за їх провадженням наклали на І. Франка тавро «неблагодійності», його усували від редагування провідних українських газет та журналів, перешкоджали членству в «Просвіті» та НТШ...» [10, с.26]. Це підривало його авторитет в очах народу. Однак, є ще інший бік тих подій. Поза сумнівом, що такої обширної і всебічно обґрунтованої праці В. Нагірний не зміг би написати при всьому бажанні. Чому? Через досить прості обставини: він вчився і працював за межами Галичини, в Швейцарії, а соціально-економічний стан галицького краю докорінно відрізнявся від життя швейцарців. В. Нагірний на той час не проникся проблемами Галичини. А Іван Франко був обізнаний з усіма подробицями про соціальний стан населення галицького краю і міг детально описати все, однак, на превеликий жаль, з огляду на обставини, не міг зробити цього особисто. Тому вибір В. Нагірного – молодого архітектора з передовим мисленням європейця – для відповіді був цілком закономірним і справедливим.

Після віча В. Нагірний активно занурився в економічне життя Галичини, співпрацюючи як з І. Франком, так і з іншими прогресивними діячами галицького краю. Питання і відповіді, сформульовані нами, опираються на працю Р. Пастушенка і підтверджують сказане. Не будемо детально аналізувати поданий матеріал, звернемо лише увагу на економічну діяльність В. Нагірного. Це, перш за все, його стаття «Як собі люди в нужді помагають», в якій порівняв досвід розвитку кооперації в Швейцарії зі станом розвитку торгівлі в Галичині і дійшов висновку, що у вітчизняних підприємців відчувається дефіцит капіталу, а це «перешкоджає їм розвиток економічно». Відповіді на 4-7-ме питання *таблиці 1.4* дають нам уявлення про погляди В. Нагірного. Особливої уваги заслуговують відповіді на 6-7-ме питання, в яких йдеться про пропозицію створити спеціальне товариство на паях. Дещо уточнимо щодо товариства ім. М. Качковського. У коментарях до творів І. Франка про це товариство сказано, що це: «просвітницька організація, заснована у 1876 р. на кошти українського громадського діяча, «народовця» та австрофіла

Михайла Качковського (1802-1872). Діяльність товариства мала «московільський» напрям» [15, с.629].

Отож, на засіданні комітету була підтримана ініціатива В. Нагірного щодо створення такого товариства і йому запропонували «укласти статут такого товариства» і вирішено було назвати «Народная торговля». Це фактично був «перший споживчий кооператив української буржуазії в Галичині, заснований в 1883 р» [15, с.629]. Для реалізації задуманого В. Нагірному довелося докласти чимало зусиль. Це підтверджує дослідник його діяльності Р. Пастушенко, який підкреслював, що «незважаючи на опір окремих членів управи Товариства ім. Качковського та скептицизм деяких народовців, В. Нагірному вдалося зареєструвати товариство і зібрати необхідний для початку справи статутний капітал» [8, с.77]. Характерною особливістю цього кооперативного товариства було те, що серед десяти засновників тільки двоє були народовцями. Виконавчими директорами було обрано В. Нагірного та А. Ничая, вони майже сорок років незмінно перебували у складі дирекції.

Якою ж була мета «Народної Торговлі»? З цього приводу Р. Пастушенко і Г. Вусик стверджують: «Метою «Народної Торговлі» було стати гуртовою базою для сільських та містечкових українських крамниць та «школою» для практичної підготовки працівників торгівлі – українців і таким чином сприяти розвитку «народної», як громадської (кооперативної), так і приватної торгівлі, сформуванню в суспільстві верству «українських купців» та здолати визиск українського споживача торгівцями інших народностей» [9, с.36]. Цю мету, перш за все завдяки інтенсивній діяльності директорів товариства, було реалізовано впродовж декількох десятків років.

Отож, можна констатувати, що співпраця В. Нагірного з І. Франком та А. Ничаєм заклала міцний фундамент для розвитку і реалізації кооперативних ідей безпосередньо на практиці. З цього приводу заслуговують на увагу слова дослідника діяльності Івана Франка С. Злупка, який підкреслив: «При цій нагоді пригодився виступ інженера-економіста Василя Нагірного на Львівському вічі у 1883 році, який закликав громаду не чекати цісарської ласки, а самим братися за конкретну роботу. Приїхавши із Швейцарії, він запропонував створювати кооперативи, що й було зроблено. Правда, доповідь Василеві Нагірному написав Іван Франко. Нам нині дуже потрібні Нагірні і Франки. Однак, якщо вони ще не з'явилися, то це зовсім не означає, що ми остаточно осиротіли. Є в Україні, зокрема у Львові, люди, які працюють у державотворчому пориві» [6, с.305]. Сказано чітко, однозначно і доступно, з оптимізмом і впевненістю, що з часом в Україні з'являться Нагірні і Франки, яких, на жаль, ще бракує сьогодні в нашій державі.

Неабиякий інтерес у кооперативній діяльності В. Нагірного викликають його подальші кроки. Всі ці аспекти розглянемо в трьох складових, а саме: діяльність Нагірного як основної дійової особи у цих процесах; кооперація, на яку націлені його дії; і, нарешті, оцінки таких дій. Інформація про це наведена у матеріалах *таблиці 1.5*. У відповіді на перше питання привертає увагу ставлення народоців до підприємницької діяльності. Щоб з'ясувати ці питання, уточнимо саму суть «народоців» як політичного руху в Галичині. В енциклопедичних виданнях про цю політичну течію сказано, що «народоці» – учасники політичного руху української буржуазної інтелігенції» в Галичині та на Буковині у 60-х рр. ХХ століття. У 70-х роках перетворилися на національно-клерикальну партію, 1899 – в національно-демократичне об'єднання, що стала 1918 року опорою Західноукраїнської Народної Республіки, 1925 – Українське національно-демократичне об'єднання. Серед видатних представників виділяються такі постаті, як: І. Франко, М. Павлик, Є. Олесницький, В. Навроцький та інші» [4, с.375]. До них належали також В. Нагірний та А. Ничай, які були, як згадано раніше, директорами «Народної Торговлі».

Окрім народоцького руху, в Галичині існувала ще одна політична течія, яка характеризувалась цілим комплексом відмінних ознак. Це «москвофіли» – суспільно-політична течія на західноукраїнських землях другої половини ХІХ початку ХХ століття. Об'єднувала значну частину буржуазії, духівництва, інтелігенції, котрі орієнтувалися на російські кола. «Москвофіли» виступали за об'єднання всіх слов'янських народів під владою російського самодержавства. Не визнавали права українського народу на самостійне існування» [4, с.366].

Ось так: одна територія, один народ, одна монархія, проте різні, а інколи й протилежні течії у сферах суспільних відносин. Перші відстоювали самостійність нації, а другі прагнули «під владу російського самодержавства та не визнавали права українського народу на самостійне існування». Куди вели, куди привели і куди ще можуть привести ці дві течії показала, показує і ще може показати історія. Перша – в цивілізовану Європу, а друга – в непередбачуваний «русский мир». Наслідки існування цих течій ми відчуваємо й сьогодні. Не будемо тут акцентувати на них увагу, адже ця тема зовсім інших сфер функціонування суспільства. Хоча, безумовно, вони мали вплив на розвиток економічних відносин в цілому і кооперативного руху в Галичині зокрема.

Майже кожна людина, яка доклала зусиль до розвитку суспільних відносин, на схилі літ занотовує свої дії у певних публікаціях. В. Нагірний у цьому не був винятком. Своєрідним підсумком і самоаналізом життя та діяльності є підготовлена В. Нагірним публікація «З моїх спо-

минів» [3], де зафіксована інформація про все, що було зроблено, і дана цьому критична оцінка.

Отож, ми дізнаємося з перших уст, що «тодішні народовці держались здалеку від нового підприємства і не прибули на конститивні збори» [8, с.77]. У цих умовах для них важливі були «тоді справа правопису, а саме етимологія чи фонетика, а про економічні справи і думати не хотіли» [8, с.77]. На що вказують наведені слова? Перш за все на низький рівень економічних знань у «народовців», з одного боку, та небажання оволодівати ними, з іншого. А природа діяльності людини така, що вона хоче проявити себе всезнаючим фахівцем навіть у тих сферах, до яких мало дотична. І саме тому в цих умовах згадують другорядні та малозначимі фрагменти з даної проблеми, які мало впливали на її розв'язання. У їхньому розумінні – це справи правопису, а не суть економічних процесів, що відбуваються при формуванні тих чи тих кооперативних структур.

Таблиця 1.5

В. Нагірний, кооперація і оцінка його діяльності цих дій учасниками [8, с. 77-78]

№ п/п	Питання, сформовані нами	Відповіді із тексту вищевказаного джерела
1	2	3
1	Що писав В. Нагірний у своїх «Споминах» про ставлення народовців до «Народної торгівлі»?	У «Споминах» В. Нагірний писав: «Тодішні народовці держались здалеку від нового підприємства і не прибули на конститивні збори. Для них важливішим питанням дня була тоді справа правопису, а саме етимологія чи фонетика, а про економічні справи і думати не хотіли...» член управлінської ради «Народної торгівлі», реформованої тоді вже у «Союз торговельних Спілок» (1907 р.)
2	Що зазначав Євген Гузар на 25-му ювілеї заснування Товариства?	Євген Гузар зазначав: «Безперечно, що за той прегарний розвій належить головне признання тим, що керували сим товариством від початку його існування і кермують донині, а се оба Вп. Панове Директори Василь Нагірний і Аполлон Ничай. Честь їм за се і глибока пошана»
3	Яку оцінку було дано діяльності «Народної торгівлі» фахівцями?	Заснована як кооператив «Народна торгівля», проте, протягом 25 років по суті не функціонувала ні як центр пропаганди кооперації, ні як спілка, що здійснює гуртові закупівлі для споживчих товариств, оскільки останніх у краї було небагато
4	Які претензії з цього приводу було представлено В. Нагірному і його товаришам?	Через це В. Нагірного і його товаришів звинувачували у відступі від кооперативної ідеї. А. Жук, зокрема, писав, що «керівникам «Народної торгівлі» ходило про у народовлення торгівлі», що «все знаходилось в чужих руках, а вищі соціальні цілі, які прив'язувано до кооперації на Заході, відразу відійшли на задній план і взагалі мало були усвідомлені»
5	Чи справедливі були подібні твердження?	Подібні твердження, без сумніву, справедливі, однак треба врахувати, що у 80-90-х роках XIX ст. українська громада Галичини не мала ні кооперативних знань, ні підготовлених до праці в кооперативах людей, ні навіть зацікавленості в розгортанні торговельної справи для власної користі

Продовження табл. 1.5

1	2	3
6	Яка реакція була В. Нагірного на ці зауваження?	Сам Нагірний в своїх нечисленних виступах в пресі ніколи не вертався до теми, порушеної з статтях «Діла» 1882 р. а свої досить організаційні здібності зужив не на створення масового кооперативного руху за західноєвропейськими взірцями, а на творення національної (народної) торгівлі, на організацію ремісників і т. ін.
7	Із-за цих обставин, яку мету ставили керівники «Народної торгівлі»	Тому керівники «Народної торгівлі» поставили мету сприяння розвитку «народної», національної торгівлі і не робили різниці між громадськими та приватними українськими крамницями, а також зосередили зусилля на власній торговельній діяльності (це дало змогу товариству вижити) та на підготовці фахівців торговельної справи
8	Що сказав про «Народну торгівлю» провідник галицької кооперації Кость Левицький?	«Народна торгівля» і відповідно В. Нагірний перед українською громадою початку ХХ ст. мають «дві заслуги»: 1) усунення зневіри української суспільності у власному веденні економічних справ; 2) навчання людей торговельній справі. Це забезпечило значною мірою добрий ґрунт для кооперативної ідеї
9	На що була спрямована діяльність В. Нагірного на початку ХХ століття?	На початку ХХ ст., особливо після реорганізації товариства в спілку українських споживчих кооперативів Галичини, його діяльність уже безпосередньо була спрямована на розвиток у краї споживчої кооперації. У цьому останньому участь В. Нагірного не була значною

«Народна торгівля» як кооперативне формування не була застиглою формою господарювання. Вона постійно й динамічно розвивалася під впливом факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Товариство отримало нову назву – «Союз торговельних Спілок»(1907). На цьому зміні не припинилися, вони продовжувалися під впливом розвитку середовища, в якому функціонувала дана кооперативна структура. І це цілком закономірно і природно.

Не менш важливе значення в діяльності як кооперативних, так і інших структур різних сфер діяльності має оцінка їх діяльності особистостями різного фахового спрямування. З огляду на сказане, неабиякий інтерес становить дослідження матеріалів щодо оцінки діяльності В. Нагірного у сферах функціонування кооперативних структур. А вона, як показує зібрана інформація, є неоднозначною, різноманітною, як позитивною, так і негативною. Такий стан речей є цілком закономірним, адже скільки людей, стільки й поглядів, тверджень та оцінок. Важливо виділити оцінки, які найбільш об'єктивно оцінюють процеси, що відбуваються в діяльності того чи того господарського формування. Саме цим займалися й ми, продовжуючи вивчення кооперативної діяльності В. Нагірного, перш за все, з позиції оцінки досягнутого.

Відповідь на друге питання з *таблиці 1.5* відображає позитивну оцінку, яку дав з нагоди святкування 25-річчя заснування «Народної торгівлі», член її управлінської ради Євген Гузар. Прочитуємо дещо із його виступу, що залишилось поза матеріалом *таблиці 1.5*. Ось що він відзначив: «Зразу одна десятка членів зросла нині до кількох сот тисяч; зразу займався один гурт осіб цим товариством, а нині числить воно самого персоналу службового понад сотку, ...оснувались сотні крамниць та 19 філій» [8, с.77]. За ці звершення варто подякувати засновникам і керівникам товариства. І це було зроблено Євгеном Гузаром.

Однак, були й інші, протилежні, оцінки. Відповіді на 3-4-те питання *таблиці 1.5* підтверджують сказане. Безумовно, зауважень щодо діяльності «Народної торгівлі» було багато, недоліки здебільшого були зумовлені об'єктивними умовами, а не суб'єктивними діями їх директорів. Якою була реакція В. Нагірного? Він не дуже зважав на них, а зосереджував свої організаторські зусилля на «творення національної торгівлі, на організацію ремісників і т. ін.». На нашу думку, найбільш об'єктивно підійшов до оцінки кооперативної діяльності В. Нагірного Кость Левицький. Його думка з цього приводу наведена у відповіді на 8-ме питання *таблиці 1.5*. На постаті Костя Левицького зупинимось більш детально. Дослідження його кооперативної діяльності проводив Т. Гелей, який вказує, що це був «визначний український, політичний та громадський діяч, правник, учений, кооператор. Він народився 18 листопада 1859 року у сім'ї священика в Тисмениці. Університетську освіту здобував у Відні та Львові» і на протязі всього свого складного життя проявив себе як «чоловік великого життєвого досвіду, вчений муж, редактор, політик, провідник народу» [8,с.137;144]. Наведемо ще одну характеристику його різнобічної діяльності: «Кость Левицький [1859-1941] – один із лідерів українського націоналізму та ідеологів й організаторів Української націонал-демократичної партії в Галичині (1899), її голова в 1907-1919 рр. На початку Першої світової війни очолював у Львові «Головну українську раду», що орієнтувалась на союз з Австрією. У 1918 був одним з організаторів та керівників Західноукраїнської Народної Республіки» [4, с.303].

Ось така непересічна особистість як К. Левицький, як нам видається, найбільш повно охарактеризував заслуги В. Нагірного перед українською громадою, що в кінцевому підсумку «забезпечило значною мірою добрий ґрунт для кооперативної ідеї». Тут спрацьовує принцип: «Чим видатніша особистість оцінює діяльність тієї чи тієї особи, тим вища цінність результатів її діяльності».

Оцінюючи діяльність В. Нагірного, слід враховувати комплекс факторів, які впливали на результати його досить складної і не завжди про-

гнозованої роботи. Перш за все, слід брати до уваги, що він за фахом був інженером-архітектором, а не професійним економістом. Проте, з іншого боку, на економічній ниві в цілому і кооперативній зокрема, він зробив більше, ніж деякі дипломовані економісти. Тому ми не погоджуємося із твердженням Р. Пастушенка, що діяльність В. Нагірного після реорганізації товариства «Народна торгівля» у спілку українських споживчих кооперативів не була вагомою (9-те питання *таблиці 1.5*). Ми вважаємо, що рівень дослідження діяльності Василя Нагірного на сьогоднішній день все ще недостатній. Отож, науковцям слід звернути особливу увагу на продовження досліджень. Аналізуючи діяльність В. Нагірного, пересвідчуємося в тому, що це була особистість з високими організаторськими здібностями і вмінням їх використовувати в різних сферах суспільних відносин. Про це детально повідомлено в *таблиці 1.6*.

Таблиця 1.6

Організаторська діяльність В. Нагірного в кінці XIX ст. [8, с. 78-80]

№ з/п	Питання, сформувані нами	Відповіді з тексту вищевказаного джерела
1	2	3
1	Що ініціював В. Нагірний на початку 80-х рр. XX століття?	Уже на початку 80-х рр. XIX ст. В. Нагірний ініціював товариство руських ремісників Львова, зареєстроване 1884 р. під назвою «Зоря». Незмінним головою цього товариства В. Нагірний був до самої своєї смерті. Тоді ж розпочалися його заходи щодо створення страхового «товариства взаємних убезпечень» «Дністер»
2	Яку діяльність проводив В. Нагірний у 1886 р.	У 1888 р. невтомний будівничий українських громадських інституцій розпочав пропагувати ідею організації в селах молодіжних протипожежних товариств, знову ж таки на зразок швейцарських. Він опублікував низку статей в «Батьківщині», розробив зразковий статут товариств і навіть сам заснував товариство «огневої сторожі» в с. Рудно під Львовом, де мешкала родина його дружини
3	Як все-таки реалізувалась його ідея?	Ця ідея В. Нагірного не знайшла підтримки, але врешті прижилася в товаристві «Сокол» (1894) після обрання В. Нагірного його головою. За кілька років він зумів зробити для «Сокола» стільки корисного, що товариство постановило вмістити портрет В. Нагірного у своїй залі засідань
4	Створення якого товариства був ініціатором В. Нагірний?	В. Нагірний виступив ініціатором молодіжного товариства «Руська реміснична та промислова бурса» у Львові (1898). Його вихованці навчалися у промисловій школі, приходили в майстерні, у вільний час здобували освіту в громадській вечірній школі, займалися гімнастикою в «Соколі» і вчилися грі на музичних інструментах
5	Що передбачав пріоритетним В. Нагірний у XX столітті?	Двадцятим століттям треба нам конче стати на ширшу підставу, нам треба передумувати над тим, як би дати народній масі хліба, а це можемо тільки через асоціації, котрі творили би нове діло, за котре інші мусіли би нам заплатити, це є ми з консументів перетворювалися в продуцентів

Продовження табл. 1.6

1	2	3
6	В. Нагірний і його програма перетворення української громади Галичини	В. Нагірний мав власну програму перетворення української громади Галичини в індустріальне суспільство. Коротко цю програму він виклав у статті “Руська бурса ремісника і промислова” (1904)
7	Як розвинулося товариство «Труд»?	Реалізуючи цю програму, В. Нагірний активно сприяв створенню жіночої промислової спілки «Труд» (1900). Напередодні Першої світової війни товариство налічувало близько 350 членів, мало у Львові власний будинок з майстернею, крамницею та гуртожитком для учениць, однак так і не спромоглося відкрити жодної філії чи хоча б “робітні” в провінції. “Труд” продовжував локальну господарську та культурно-освітню діяльність в міжвоєнний період
8	Яку оцінку товариству «Труду» дала дослідниця жіночої кооперації Е. Вербицька?	“Хоча ідея цього рода кооперації і знаходила зрозуміння серед українського жіноцтва, чого доказом повстання подібних підприємств в різних містах Галичини, в практиці однак ці підприємства показали мало життєздатними, мабуть задля неправильного теоретичного вирішення цієї складної ділянки кооперативного будівництва”
9	Заснування і оцінка діяльності В. Нагірним «Народної гостиниці»	Заснована В. Нагірним “Народна гостиниця” (1899) теж не спричинилася до “розбудження готельового промислу” українців у Галичині. “Хоча наше суспільство прийняло цю справу доволі симпатично, – згадував він пізніше, – та уділи вливали доволі ліниво”
10	Що коштувала ця ініціатива В. Нагірному?	Ця ініціатива коштувала В. Нагірному здоров’я і душевної рівноваги: довелося під час хвороби майже самотужки вести справи будівництва товариством власного готелю, а далі виправдовуватися через звинувачення у розтраті і зносити наклепи деяких членів управи

Галичина як складова Австро-Угорської монархії була краєм з малорозвиненою промисловістю. І. Франко з огляду на ці обставини у статті «Пролетарська нація» писав, що «одне із проклять Галичини – відсутність промисловості. Ця обставина буквально прив’язує до куска землі і її плодів найбільшу частину населення і примушує жити виключно з землі та її плодів» [14, с. 612]. Про це, до речі, писав і В. Навроцький, підкреслюючи, що «рільний край – бідний край».

Для поліпшення соціально-економічних умов галицького краю необхідно було б розробляти конкретні напрями виходу із такого стану. До розв’язання цих проблем прилучився В. Нагірний, використовуючи досвід Швейцарії, де він вчився і набирався практичного фахового досвіду на початках. Так, зокрема, втілюючи закордонний досвід, він ініціював створення товариства руських ремісників Львова та зареєстрував його 1884 року під назвою «Зоря». Немало доклад зусиль до створення страхового товариства взаємних убезпечень «Дністер». До речі, це товариство відіграло важливу роль у розвитку галицького краю. Хоча з приходом радянської

влади його було ліквідовано, проте після припинення існування цієї влади і відновлення незалежності України діяльність товариства «Дністер» почала відновлюватися. Сьогоднішні результати його функціонування вказують на міцні основи, що були закладені нашими співвітчизниками у минулому. Серед діячів товариства виділяється постать В. Нагірного, який був не тільки його засновником, але й деякий час президентом. Зрікся цієї посади він добровільно і Рада товариства виказала йому подяку за роботу.

Організаторські здібності В. Нагірного були задіяні у різних сферах суспільства. Варто згадати його зусилля щодо поживлення діяльності молоді. З цього приводу він також звернувся до досвіду Швейцарії і розпочав пропагувати ідею організації в селах молодіжних протипожежних товариств. Чому саме в селах? А тому що саме села часто потерпали від пожеж, зумовлених чинниками об'єктивного походження. Насамперед через те, що житлові й господарські будівлі тодішнього села здебільшого були покриті сніпками з соломи. Таку покрівлю називали солом'яними стріхами, вони часто займалися з різних причин. Для боротьби з цим лихом В. Нагірний розробляв статут таких товариств і заснував товариство «Огневої огорожі» в селі Рудно під Львовом, де мешкала родина його дружини. Проте ця ідея, за словами Р. Пастушенка, не знайшла підтримки, але врешті прижилася в товаристві «Сокіл».

Згадуючи товариство «Сокіл», до організації якого доклався і В. Нагірний, зазначимо, що це одне з найбільш дієвих товариств, які було створено за його участі у 1894 р. Про «Сокіл» у літературних джерелах сказано: «Основними напрямками роботи товариства було: залучення молоді до загально-фізичних вправ, занять з різних видів спорту, ліквідація неписьменності, проведення антиалкогольної та антинікотинової пропаганди, читання лекцій з історії України та краю» [16, с. 245]. Зміни у суспільних відносинах безпосередньо впливали і на діяльність товариства. Так, зокрема, в універсальному словнику – енциклопедії зазначено, що «Сокіл-Батько», українське спортивне товариство засноване у Львові у 1894 р.; з 1912 організувало Стрілецькі Сокільські курені; 1917 р. разом з січачами стало базою формування УСС; проіснувало до 1939» [12, с. 259]. Ці дві цитати найбільш повно характеризують глибоку і різновекторну діяльність товариства «Сокіл». Перша розкриває основні завдання його функціонування в мирні дні, а друга – в періоди лихоліть.

Ще при житті В. Нагірний удостоївся великої поваги за все, що він зробив для «Сокола», перебуваючи на посаді його керівника багато років. Зокрема, його портрет було поміщено в залі товариства. Не обділило його повагою також сучасне покоління нащадків. До прикладу, у Львові, на вулиці Руській, що навпроти знаменитої Успенської церкви, на стіні будинку, де проводило свою діяльність товариство «Сокіл», встановлено

барельєф з переліком заслуг В. Нагірного, серед яких згадане і це товариство. Крім того, привертають увагу зворушливі поетичні рядки:

*За смерть у славі
Безсмертний чин
Сокільній лаві
Від нас поклін.
Сокіл-Батько
1894; 1914; 1934*

Цю меморіальну дошку віднайшли нащадки В. Нагірного і в 1997 р. повторно встановили там, де вона була раніше.

В. Нагірний застосовував свої організаторські здібності не лише для створення товариств, вже згаданих раніше, а й докладав титанічних зусиль для заснування нових спілок у різних сферах. Це, зокрема, молодіжне товариство «Руська реміснича та промислова бурса»(1898), жіноча промислова спілка «Труд»(1900), «Народна гостиниця» 1899) та ін. Для організації усіх цих товариств та забезпечення їх функціонування В. Нагірному довелося докласти значних зусиль. Про це детально йдеться у матеріалах *таблиці 1.6*. Особливу уваги привертають відповіді на 9-10-те питання цієї таблиці. Ми бачимо, що різні ініціативи по-різному сприймалися людьми, що оточували В. Нагірного. Часто це негативно впливало на стан його здоров'я, спричиняючи різні хвороби. Йому часто доводилося виправдовуватися через звинувачення у розтраті коштів і зносити наклепи деяких членів управи. Таке часто трапляється, спрацьовують такі негативні риси характеру людей, як заздрість до успіху іншої людини, з одного боку, та неспроможність його досягти самому, з іншого. Тут все вписується у відомий принцип: «Не критикують тих, хто нічого не робить, а тих, хто інтенсивно працює, часто безпідставно критикують» або ще: «Часто шмагають бато-гом того коня, який тягне, а не того, який ухиляється від цього».

Початок ХХ століття характеризувався кардинальними змінами у всіх сферах суспільних відносин. У цих швидкозмінних умовах В. Нагірний не тільки ініціював і брав участь у створенні різних товариств на кооперативній основі, а, як писав Р. Пастушенко, збагачував їх «реальностями» для офісів, майстерень, крамниць. Ще конкретніше про це написав дослідник кооперативного руху в Україні І. Витанович. Інформація про його погляди міститься у відповіді на 2-ге питання *таблиці 1.7*. Об'єктивність відповіді на третє питання підтверджується написом на уже згадуваній меморіальній дошці, що на вулиці Руській м. Львова. Під барельєфом вказано, що «Василь Нагірний – видатний архітектор будівництва українських храмів, засновник товариств «Сокіл-Батько», «Народна торгівля», «Дністер», «Народна гостиниця», «Труд», «Зоря». Відповіді на наступні питання (4-6) *таблиці 1.7* відображають і деталізують

те, що викарбувано на меморіальній дошці. Зокрема, йдеться про побудовані за проектами В. Нагірного церкви в різних містах та селах, які й сьогодні вражають своєю монументальністю й витонченістю у виконанні окремих деталей та служать духовному відродженню української нації.

Таблиця 1.7

Професійна і громадська діяльність В. Нагірного в Галичині [8, с. 81-82]

№ з/п	Питання, сформувані нами	Відповіді з тексту вищевказаного джерела
1	2	3
1	У чому полягала особливість діяльності В. Нагірного?	В. Нагірний не лише ініціював українські товариства на паях для розвитку національної торгівлі та виробництва, а й збагачував їх “реальностями” для офісів, майстерень, гуртожитків та крамниць
2	Про що писав І. Витанович з цього приводу?	“Сучасники Нагірного свідчать, – пише І. Витанович, – що власного майна він не зібрав, зате з запалом скуповував та будував кам’яниці для центральних українських установ – відвойовував місто”
3	Що практично робив і зробив В. Нагірний?	Йому, зокрема, завдячують придбанням будинків у центрі Львова товариства “Просвіта”, “Труд” та “Зоря”; він допоміг придбати земельні площі і провадив будівництво кам’яниць “Дністра” та “Народної гостиниці”, докладав також чимало зусиль для закладення приміщення стаціонарного українського театру, проектував численні приватні будівлі і церкви в Галичині
4	Де були збудовані церкви за проектами В. Нагірного?	Лише в 1901р. за проектами В. Нагірного були збудовані церкви в селах Тирява Волська поблизу Сянока, Токи, Гнилиці та Лисичинці Збарзького повіту, Ромашівка Гусятинського повіту, Бишів і Борятин Сокальського повіту, Тухля і Славське Стрийського повіту, Східниця Дрогобицького повіту, Дубровиця і Повітно Городецького повіту, Білий Камінь Золочівського повіту та ін., а також у Жидачеві і Сокалі
5	Якими особливостями відзначалися його проекти?	Його архітектурні проекти, як і проекти економічних установ, мають неповторне “українське обличчя”. В. Нагірний використав у них неороманські архітектурні форми у поєднанні з елементами та прийомами народної дерев’яної та давньоруської кам’яної архітектури
6	Яку участь В. Нагірний брав у політичному житті?	Цей галицький архітектор брав також активну участь у політичному житті Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. У 1885 р. він був одним з 14 народоців, котрі як засновники “Народної ради” підписали відозву “Русини Галицької землі!” та Статут цього політичного товариства
7	Ще яку діяльність здійснював В. Нагірний цього року?	Цього ж року В. Нагірний балотувався на “посла” в Державну раду Австрії по округу Львів-Городок-Яворів. У 1883-1885 р. – у Галицький сойм по Долинському округу, в 1897 р. – знову на депутата Державної ради, однак жодного разу не був обраний, незважаючи на активну підтримку місцевих українських громад та інституцій і власну агітаційну працю
8	Чим пояснювалися такі невезіння В. Нагірного?	Пояснювалося це насамперед тим, що призначувані для нього управою партії округи були одними з найгірших щодо рівня національної свідомості і з “мішаним” населенням. Така ситуація вимагала наполегливої роботи. Влада навіть звинуватила В. Нагірного у “збуренні громадського спокою”

Продовження табл. 1.7

1	2	3
9	Чи була його політична діяльність корисною для національних організацій українців?	Зусилля архітектора-народовця, очевидно, принесли корисні для національних організацій українців результати. На наступних виборах до Державної ради Австрії по округу В. Нагірного депутатом обрали К. Левицького

Досліджуючи багатогранну діяльність В. Нагірного, варто звернути увагу ще на одну важливу складову, а саме – політичну. У відповідях на 6-9-те питання *таблиці 1.7* йдеться про це. Крім того, що він був одним із 14 народовців, які заснували «Народну раду» та підготував відозву і Статут товариства, він виявив бажання балотуватися на посаду депутата до Галицького сойму та Державної ради Австрії. Однак його мрії і бажання стати депутатом не здійснилися. Тут він повторив виборчу долю І. Франка, який також балотувався у послы (депутати), однак вибори програв. Не будемо досліджувати причини невдач у виборчих кампаніях, вони частково знайшли відображення у *таблиці 1.7*, однак відзначимо, що його участь у виборах мала і позитивний наслідок. Про позитив скажемо словами дослідника його діяльності Р. Пастушенка: «На наступних виборах до Державної ради Австрії по округу В. Нагірного депутатом обрали Костя Левицького» [8, с. 82], про якого ми згадували раніше. Тут також все відбулося відповідно до народної мудрості: «Немає нічого поганого, щоб не вийшло на добре» або «Не так сталося, як гадалося».

В. Нагірний не припиняв своєї діяльності надалі і в останні роки свого життя теж. Про це йдеться в *таблиці 1.8*. Як бачимо, коло його діяльності досить широке. В. Нагірний не тільки брав участь у різних громадських і політичних структурах, але й писав праці, переважно економічного змісту. Значний інтерес у науковців, що досліджують життєдіяльність В. Нагірного, викликають написані ним в останні роки життя «Спомини». У нашій публікації згадано дещо з його «Споминів». Про це йдеться у відповідях на питання 3-5-те *таблиці 1.8*. Прокоментуємо написане, зокрема – про його сімейне життя. Тут теж спостерігаються певні паралелі з життям Івана Франка. В. Нагірний одружився у 1884 р. з донькою пароха с. Рудки поблизу Львова, в уже, можна сказати, поважному віці (37 років).

Великий Каменярь також мав можливість одружитися з донькою пароха о. Озаркевича поблизу с. Болехів, однак його арешт австрійськими органами влади став на заваді одруженню. І. Франко одружився у 30-річному віці. Про це у автобіографії він написав так: «Весною 1886 року, я оп'ять поїхав до Києва і оженився там» [13, с.20]. Сім'я В. Нагірного та І. Франка виховували чотирьох дітей кожна. У В. Нагірного було 2 дочок і 2 синів, а в І. Франка – 3 синів і 1 донька. Доля дітей цих двох відомих сімей склалася по-різному, але це тема окремого наукового дослідження.

Таблиця 1.8

Подальша діяльність В. Нагірного і останні роки життя [8, с. 82]

№ з/п	Питання, сформувані нами	Відповіді з тексту вищевказаного джерела
1	Ще в яких товариствах і організаціях приймав участь В. Нагірний?	В. Нагірний, крім усього переліченого, був активним членом товариств “Просвіта”, Руського педагогічного товариства, Товариства ім. Т. Шевченка, входив до Ради Крайового ревізійного союзу, а в роки Першої світової війни – до Тимчасової ради Львова та до Комітету опіки над воєнними сиротами (у 1915-1918 очолював його)
2	Які праці, крім згадуваних раніше, підготував В. Нагірний?	З під його пера, окрім згадуваних уже статей, вийшли ще довідник “Порадник для крамниць” (1888) і декілька промов та рефератів, як правило, економічного змісту (“Дещо про лад в громаді” (1892) та ін.)
3	Що написав В. Нагірний в останні роки життя?	В останні роки життя В. Нагірний написав спогади, які були опубліковані в 1935 р. як додаток до журналу “Кооперативна республіка”. Скупо, без прикрас описав В. Нагірний своє життя і, головне, громадську діяльність, був також дуже стриманий в оцінках минулих подій та своїх соратників і сучасників
4	Що згадав В. Нагірний у своїх спогадах?	Згадав у “Споминах” В. Нагірний і про родину. Одружився він 1884 р., з Марією Дудкевич, донькою пароха с. Рудно поблизу Львова, з якою прожив усе своє життя. Виховали разом четверо дітей: двох доньок – Анну і Софію, та двох синів – Євгена і Євстахія
5	Якою діяльністю займалися його діти?	Євген, як і батько, став архітектором, зводив у Галичині будівлі громадського призначення, церкви, житлові будинки. А Євстахій закінчив Львівську торговельну академію і працював інспектором у “Народній торгівлі”
6	Ким все-таки слід вважати В. Нагірного?	Засновник і довголітній керівник українських пайових товариств, зокрема “Народної торгівлі”, спілки українських споживчих товариств Галичини, В. Нагірний, без сумніву, може вважатися одним з піонерів не лише українського громадсько-економічного життя в цілому, а й української кооперації, одним з перших галицьких “рочдельців” (за визначенням А. Жука)

Діяльність В. Нагірного досліджувалася багатьма вченими, серед них варто виокремити постать видатного дослідника кооперативного руху в Україні І. Витановича (1899-1973), який, як нам видається, найбільш повно, всебічно й, що головне, аргументовано проаналізував діяльність цього видатного громадського діяча. Про це згадано у праці дослідника діяльності В. Нагірного С. Гелея [8,с.421-433], яку ми використали для укладення *таблиці 1.9*. Як бачимо, за словами дослідника, І. Витанович був глибоко обізнаний з діяльністю В. Нагірного і вважав, що у своїх споминах він не повністю відобразив те, що зробив на ниві «розбудови суспільства». Тут проявилась така риса його характеру як скромність щодо оцінки своїх досягнень. Він, напевно, вважав, що оцінку його

роботі повинні дати інші. І це справді було зроблено. До прикладу, ми можемо назвати таких вчених, як: І. Витанович, С. Гелей, Р. Пастушенко та інші. Відповіді на 4-6-те питання *таблиці 1.9* дають вичерпну характеристику діяльності В. Нагірного в оцінці І. Витановича.

Він, зокрема, назвав В. Нагірного ідейним батьком і довголітнім провідником створених ним товариств, організацій, спадкоємцем В. Навроцького і В. Барвінського та посідає чільне місце серед провідних діячів довоєнної Галичини. Не тільки І. Витанович, але й інші дослідники назвали В. Нагірного ідейним батьком. Зокрема, у книзі Є. Олесницького «Сторінки з мого життя», автор передруку цього твору у сучасних умовах вказує, що «В. Нагірний (1847-1921) – архітектор, публіцист, «батько» української кооперації в Галичині» [1, с.305]. Не кожного громадського діяча називаємо величним словом «батько», хоча кожен до цього прагне.

Таблиця 1.9

Оцінка діяльності В. Нагірного І. Витановичем [8, с. 425-426]

№	Питання, сформувані нами	Відповіді з тексту вищевказаного джерела
1	Що зазначав І. Витанович у передмові до «Споминів» В.Нагірного?	У Передмові до споминів В. Нагірного І. Витанович зазначив, що світлі постаті кооперативних діячів, їхні надбання мають не лише історичне значення. З ідейних джерел черпають і черпатимуть сили не тільки сучасні, а й наступні покоління
2	Як оцінював І. Витанович написання «Споминів»?	Спогади, написані В. Нагірним в останні роки життя на прохання доньки Софії, на думку І. Витановича, не вичерпують в повному обсязі його жертвовної громадської праці
3	Про що нагадають написані В.Нагірним «Спомини»?	Лише нагадують найцікавіші моменти економічно-господарської розбудови суспільства, акцентують на різноманітних аспектах історії національних змагань від їх початків і до 1918 р.
4	Як називав І. Витанович В. Нагірного і за які заслуги?	І. Витанович називав В. Нагірного ідейним батьком і довголітнім провідником «Народної торгівлі», «Дністра», «Зорі», «Ремісничої бурси», «Сокола», «Труду», «Народної гостиниці» та ін, вважав його спадкоємцем В. Навроцького і В. Барвінського – молодих «піонерів нового напрямку народної праці»
5	Яку амбіцію мав В. Нагірний у здійсненні своєї діяльності?	Мав амбіцію творити щораз нові суспільно-господарські установи, централізувати в них суспільно-господарське життя цілого краю, щоб були вони проводом і школою для подальшого і мирного розвитку
6	Яке місце в історії довоєнної Галичини виділив І. Витанович В. Нагірному?	В історії довоєнної Галичини В. Нагірний посів, на думку І. Витановича, перше місце в трійці, до якої також належали І. Левицький та Р. Залозецький

На завершення цієї публікації згадаємо слова Р. Пастушенка, який підкреслив, що «кооперативна діяльність В. Нагірного не знайшла у сучасників та пізніших дослідників однозначного визнання, оскільки свої зусилля він спрямовував не на створення масового кооперативного руху

за західноєвропейськими взірцями, а на творення національної торгівлі, на організацію ремісників та ін.» [8, с.72]. Аналіз діяльності В. Нагірного дає підстави констатувати, що він не був діячем кооперативно-теоретичного спрямування у класичному розумінні, але був плідним економістом-організатором різних організаційно-кооперативних структур, в основу яких було закладено елементи економічного спрямування. Отож, В. Нагірний був видатним діячем свого часу, його досвід і спадок незамінний в умовах сьогодення та буде корисним дороговказом для майбутніх поколінь при розв'язанні проблем щодо підвищення життєвого рівня наших співвітчизників.

***

Література

1. Д-р Євген Олесницький. Сторінки з мого життя / Передрук видання 1935 р. з додатковими матеріалами. Стрий «Щедрик», 2007. 384 с.
2. Історія міст і сіл Української РСР / Львівська область. У 26 томах. Т.3. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1968. 930 с.
3. Нагірний В. З моїх споминів / В.Нагірний // Бібліотека РСУК. 4. 45. Львів, 1935.
4. Сліпушко О.М. Україна. Енциклопедичний словник / О.М.Сліпушко. К.: Аконіт, 2008. 768 с.
5. Спогади про Івана Франка [Текст] / Упоряд., вступ.ст., прим. М.І.Гнатюка. 2-ге вид., доп., перероб. Львів: Каменяр, 2011. 832 с.
6. Злупко С. Наукові діалоги / Степан Злупко. Львів: Тріада плюс, Львівський національний університет ім. І.Франка, 2005. 704 с.
7. Українська економічна думка: Хрестоматія / Упоряд. С.М. Злупко. К.: Знання, 2007. 694 с.
8. Українські кооператори. Історичні нариси Книга 1. Львів: Вид-во «Укоосвіта» Львівської комерційної академії, 1999. 456 с.
9. Українські кооператори. Історичні нариси. Книга II. Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. 338 с.
10. Українські кооператори. Історичні нариси. Книга 3. Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2007. 328 с.
11. Український радянський енциклопедичний словник. В трьох томах. Том 3. К.:Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1960. 586 с.
12. УСЕ Універсальний словник-енциклопедія // Гол. Ред. ради, чл.-кор. НАНУ М. Попович. Київ, «Ірина», 1999, VII. 1551 с.
13. Франко І. Зібрання творів у 20 томах / І.Франко // Т.1. Автобіографічні матеріали. Оповідання. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1955. 436 с.
14. Франко І. Зібрання творів у 50 томах / І.Франко // Том 44.Книга 2. Економічні праці (1888 – 1907). К.: Наукова думка, 1985. 768 с.
15. Франко І. Зібрання творів у 50 томах / І.Франко // Том 44. Книга 1. Економічні праці (1872-1887). К.: Наукова думка, 1984. 695 с.
16. Юзик О. Освітньо-виховна діяльність молодіжних товариств Галичини у 20-30 роках ХХ ст. / О. Юзик // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2003. Вип. 17. С. 214 – 222.

